

כ"ז ז' תמוז

כ"ז

= א.א. אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל.

1. המגיד מדובנא מספר: שאלתי את פי מורי ורבי, הוא רבנו הקדוש הגאון החסיד מו"ה אליהו מווילנא זצוק"ל, מה ההבדל בין התורה הקדושה ובין משנה תורה, ואמר לי כי הארבעה ספרים הראשונים הנו נשמעים מפי הקב"ה בעצמו דרך גרונו של משה. לא כן ספר דברים, היו ישראל שומעים את דברי הספר הזה כאשר שמעו דברי הנביאים אשר אחר משה. אשר הקב"ה אמר אל הנביא היום וליום מחר הלך הנביא והשמיע החזון אל ישראל, ואמרו בעת אשר דיבר הנביא אל העם כבר היה נעתק ממנו הדיבור האלקי. כן היה ספר דברים נשמע אל ישראל מפי משה רבנו ע"ה בעצמו.

(אהל יעקב, ריש פ' דברים)

1

2

מאמר יזיק

לחולייכם רק כל זמן שהייתי חי והייתי מזהיר אתכם ושמרתי אתכם להיותי סרנס שלכם וגם אולי זכות שלי שמר אתכם שלא תחזרו לחטוא אבל עכשיו שאני מת ואתם תלכו מפרנס לפרנס שאינני יודע אם יהי זכות ושמירת הפרנס השני גדול כל כך לכך אני מזהיר עוד הפעם ולכך לא שנה במשנה תורה רק קצת מצות כע"א ועריות שאר בשר שככו עליו כענין שנאמר בוכה למשפחותיו וכיוצא באלו מצות שהי' יודע שיש בהם רושם חטא מאלו. והנה ענין תוכחה זו שצריך להזכיר רושם החטא ולהזהירם שיהיו נזהרים בהם שלא יחזרו לחטא ודאי אינו נכון להזכיר בהם דבשלמא כשמוכיח על חטא שעדיין לא שב שישוּב יש קץ לתוכחהו משא"כ בדבר שכבר שב ממנו רק שבא להזהירו מחשש אולי יש רושם החטא בו שצריך אזהרה יתירה אי"כ אין קץ לתוכחתו דכל יום ויום צריך להשכים ולהזהירו וכל חרואה בתוכחתו יחשוב שאתמול עבר עבירה זו ולכך מוכיחו ואין תוכחה זו ראויה רק בשעת מיתה. כשיצאו משמירתו מפרנס לפרנס ואחי נמי שפיר הטעמים שלא יהי' מוכיחו וחזרו ומוכיחו והוא ממש כמש"ל דאין קץ לתוכחה כזו ובכל יום ויום יצטרך להזכירו. וגם הטעם דשני אתי שפיר שלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו. דכשחבירו רואהו כשמוכיחין אותו יחשוב שעכשיו עבר עבירה זו ומתבייש:

ויהי בארבעים שנה וגו'. פירשי' מלמד שלא הוכיחו עד סמוך למיתה. למד מיעקב וכו' והוא תמוה אטו עשה הוכח הוכיח לא באמרה רק על סמוך למיתה. וגם מה שאמר שלא יהי' מוכיחו וחזרו ומוכיחו תמוה דהא אמרינן בש"ס הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים. ולתרוץ נראה דהנה הבעל עקידה כתב בשער י"ג לפרש הש"ס דלא הי' דוד ראוי לאותו מעשה דאין העונש על החטא דאי אפשר לילוד אשה שלא יחטא כי אדם אין צדיק בארץ שהרי אפילו ישראל ודוד חטאו ועיקר העונש על מניעת התשובה ולפ"ז דאין להמוכיח להזכיר להחטא החטאים שעשה רק להזכירו לעשות תשובה ומכ"ש שכבר עשה תשובה ודאי דאין להזכירו העונות שעשה וכדאמרינן שלא יאמרו לבעל התשובה זכור מעשיך הראשונים ולפ"ז נראה דאין להמוכיח להזכיר העונות שעשה כגו'. וא"כ יוקשה על משה רבינו עליו השלום למה הזכיר החטאים שעשו במדבר בערבה כו' וגם הלא כבר עשו ישראל תשובה ונתכפר להם והי' להזכירם היפך הדין להזכירם בעונות שעברו וכמו כן קשה על יעקב אבינו ב"מ שזוכר לראובן וגם ליהודה חטאם אחר שכבר שבו. ולתרוץ זה נראה לי דידוע דכמו שבחולי הגוף שכאשר אם כבר נחלה וקם עדיין רושם החולי בו שהוא צריך שמירה רבה ולהזהירו בכל פעם אפילו מדבר קל כי אפילו בדבר קל מהזיר החולי לחלו וכן הוא בחולי הנפש שכאשר התשובה לא עקר החטא לגמרי להפכו לנחת ועדיין נכתם עונו לפניו יתברך וכיון שיש בו רושם החטא עדיין בדבר קל יכול לחזור ולחטוא וצריך מחמת זה שמירה ואזהרה מדובה. וידוע שמי שלא חטא עדיין ועובו

מעשה דאין העונש על החטא דאי אפשר לילוד אשה שלא יחטא כי אדם אין צדיק בארץ שהרי אפילו ישראל ודוד חטאו ועיקר העונש על מניעת התשובה ולפ"ז דאין להמוכיח להזכיר להחטא החטאים שעשה רק להזכירו לעשות תשובה ומכ"ש שכבר עשה תשובה ודאי דאין להזכירו העונות שעשה וכדאמרינן שלא יאמרו לבעל התשובה זכור מעשיך הראשונים ולפ"ז

נראה דאין להמוכיח להזכיר העונות שעשה כגו'. וא"כ יוקשה על משה רבינו עליו השלום למה הזכיר החטאים שעשו במדבר בערבה כו' וגם הלא כבר עשו ישראל תשובה ונתכפר להם והי' להזכירם היפך הדין להזכירם בעונות שעברו וכמו כן קשה על יעקב אבינו ב"מ שזוכר לראובן וגם ליהודה חטאם אחר שכבר שבו. ולתרוץ זה נראה לי דידוע דכמו שבחולי הגוף שכאשר אם כבר נחלה וקם עדיין רושם החולי בו שהוא צריך שמירה רבה ולהזהירו בכל פעם אפילו מדבר קל כי אפילו בדבר קל מהזיר החולי לחלו וכן הוא בחולי הנפש שכאשר התשובה לא עקר החטא לגמרי להפכו לנחת ועדיין נכתם עונו לפניו יתברך וכיון שיש בו רושם החטא עדיין בדבר קל יכול לחזור ולחטוא וצריך מחמת זה שמירה ואזהרה מדובה. וידוע שמי שלא חטא עדיין ועובו

השי"ת בכל כוחו שאינו ראוי לבוא אליו ולהזהירו בכפליים שלא יחטא בחטאים גדולים שהאזהרה בו הוא פגם גדול בכבודו. להזהיר איש שלא נמצא עליו שום שמץ להזהירו שלא יחטא באשת איש וכיוצא בחטאים עצומים ולזה כשקרא משה להזהירם בתוכחה בצ"ח קללות שלא לחטוא בעת שהיו טהורים ונקיים מכל חטא ויש בזה פגם גדול בכבודם להזהירם כנפל ולגו' אמר להם מקודם שעדיין רושם מחטאים הללו עליכם. ובדבר קל תוכלו לחזור

3) חתן

1) ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר: על דעתני חורב שם מקום קרוב לתר סיני ששם ישבו ישראל בשנה ההיא. כי המדבר היה גדול ושם ההר אשר חמד אלהים⁶⁵ ושמו סיני, וע"כ נקרא כל המדבר מדבר סיני. כאלו הוא מדבר הר סיני. ואמר הכתוב ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר⁶⁶. שחנו במדבר במקום הנקרא חורב והוא נגד הבר, ואפשר שגם ההר גם המדבר יקראו סיני כי שם אילני הסנה רבים, ושם סמוך להר מקום או עיר מושב ששמו חורב ושם עמדו, והכתוב שאמר ויבא אל הר האלהים חרבה⁶⁷. שבא אל חורב⁶⁸ אשר שם הר האלהים והסנה היה בהר. ומשה היה בחורב המקום אשר לפניו קרוב לו אשר עמד שם מחנה ישראל שנה, ולפיכך אמר אסורת נא ואראה⁶⁹. שיסור מתורב עד ההר; ופעמים יקרא הכתוב ההר כן. כמו שאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב⁷⁰. כלומר מן ההר אשר בחורב בתחומו או לפניו, או ששם כל הארץ חורב וההר בתוכה, וכן זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים⁷¹. ירמוז לכל אשר נצטווה בהר ובאהל מועד אשר שם בחורב. וראיתי בילמדנו רבינו מדרש⁷², לא ידעת⁷³. בסניג, גם לא שמעת. בחורב, גם מאז לא פתחה אונך. בערבות מואב, רמז כי חורב מקום אשר שם אהל מועד⁷⁴. רק ר"א אמר⁷⁵ כי חורב הוא הר סיני. כי מפני החורב והיובש יהיה שם הסנה ויקרא בשני שמות, ושניהם שוים בטעם:

11

איכה אשא לבדי מרחכם ומשאכם וריבכם (אי"ב) הבו לכם אנשים וכו' (יג)

והדברים מפליאים, דאמר משה דבקש מהם למנות שרי אלפים ושרי עשרות וכו' ולא זכר אף מלה שהי' בזה עצת יתרו שהוסיף פרשה שלימה בתורה. ועיין ברמב"ן שהקשה כן, ופירש דלא רצה משה להזכיר לדור הזה היינו באי הארץ, שאשה כושית לקח דנמלך בשכינה וע"כ לא הזכיר יתרו בכלל, והדבר סתום. ואולי אפשר לומר דבאמת הכניס משה כל פרשת מינוי הדיינים של שרי אלפים וכו' בתוך התוכחות, דע"י מה שנתמנו רבוי הדיינים נאכד להם הקשר עם משה רבם, אף דמצד השכל נראה זה בדבר פשוט, אבל משה הוכיחן דע"ז אכדו הנהגתו ולא נמשכו אחריו, ומה נצמח לבסוף גם ענין של ותקרבו אלי כולכם נשלחה אנשים, והיינו דגם חטא המרגלים בא התולדה מזה שלא נמשכו אחר משה, ולכן אף דמצד יתרו כוונתו רצוי ומצד הבנתו היתה עצה הוגנת, אבל לאמיתו של דבר הי' בזה נפילה במדרגה, ולכן לא הזכיר את יתרו. ובה יש לבאר שוב מה שכבר בארתי בשאר החלקים ענין הג' שאמרו איכה בשלותן, בפחזותן, ובנבלתן והיינו דחד מוליד את השני, דע"י אותו האיכה של אשא לבדי ונפלו ממדרגת משה, באו לידי פחזותן ונבלתן כנ"ל. ואפשר לומר, דזהו מה שהוסיף משה גם כי התאנף ה' בגללכם, דאינו מוכן לכאורה דהלא נענש על חטא מי מריבה ומה זה לאשם אותם, אלא דאילו נמשכו אחריו לא הי' צריך להכות את האבן, והכל טובב בגלל אותו האיכה אשא לבדי.

(4)
ע"כ/מ
ת

4

6

איזהו חכם הרואה את הנולד

(5)

ואמר אלקים בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאאת אתכם.

(וא"כ)

ע"כ
3/5

משה רבינו עומד ומוכיח את ישראל על כל הדברים שקרו ועשו בעבר, ומאריך הרבה בתוכחתו זו, ענין התוכחה מבואר בזה שילמדו מן המעשים הלא טובים שעשו וכך בהביטם על מעשי העבר, יוכלו לתקן את דרכיהם בעתיד שלא ישובו לאלו הטעויות.

בגמרא בתמיד (לכ"ע"א) מובא, "איזהו חכם -- הרואה את הנולד", ופירש רש"י שם, "הרואה את הנולד -- המבין מלבו מה שעתיד להיות קורות שעתידים לבא ונזהר מהן". אם "הנולד" פירושו, מה שעתיד להיוולד, והוא בחכמתו עכשיו מבין את הקורות שעתידים לבא ועל ידי זה יוכל להזהר מהם.

אלא שלשון הגמרא קשה מאד לפי זה, כי היה צריך לומר, איזהו חכם -- הרואה את העתיד להיוולד. מהו לשון זו הרואה את הנולד, מלשון זו משמע שכבר נולד הדבר ואילו דבר שכבר נולד אין זקוקים לחכמה מיוחדת בשביל לראותו, הכל רואים את הנולד, החכמה היא לראות את העתיד להיוולד, אם כן העיקר חסר מן הספר.

ונראה לבאר באופן נפלא, החכם רואה את הנולד ממעשיו ומזה לומד לעתיד להזהר ולהשמר מהם, וזה רק החכם רואה ומבין, כי שאר האנשים הולכים בזה העולם כסוס שוטף במלחמה ואינם שמים לב אל מעשיהם, אבל החכם מתבונן במעשיו ורואה את הנולד מהם ומזה לומד לקח ומסיק מסקנות להמשך דרכו בעתיד, וכך מיטיב דרכו תמיד.

2

זו היתה עיקר כוונתו של משה רבינו בתוכחתו לבני ישראל, שיראו את הנולד ממעשיהם, יתבוננו בהם ויחשבו דרכיהם להטיבם באחריתם.

pe (b)

ג) רב לכם סב את ההר הזה. רבים אומרים כי פסוק זה נוקב ויורד עד תהום ויש בו רמז לשעה ולדורות, וענין סבוב זה שילכו סחור לכרם ה' צבאות לא יקרבו, כי ימים רבים לישראל שהיו נדים ונעים סביבו ולא יותן לישראל כח עליהם עד מדרך קף רגל, עד שיבא מי שנאמר בו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (זכריה י"ד) וכל זמן שישראל הולכים סחור סחור נאמר להם פנו לכם צפונה ודרשו בזה אם הגיע שעתו של עשו הצפינו עצמכם (דב"ר א"ט).

(7) ב' יקר

דענין הצפנה זו נ"ל, שאם ימצא האיש הישראלי בגלות החל הזה איזו הצלחה זעיר שם, אז יטמינו ויצפינו הכל בפני עשו כי אין לך אומה שמתקנאת בישראל כמו עשו, כי לדעתם הכל גזולה בידם מהם מן ברכת יעקב אבינו שלקח ברכותיו של עשו במרמה, וכן יעקב צוה לבניו למה תתראו (בראשית מב.א) פירש רש"י בפני בני ישמעאל ועשו כאילו אתם שבעים כי שניהם סוברים שיצחק גזל הצלחת ישמעאל, ויעקב גזל הצלחת עשו ע"י השתדלות, ע"כ צוה דוקא על עשו פנו לכם צפונה שלא יתקנא בכם. וזה הפך ממה שישראל עושין בדורות הללו בארצות אויביהם.

(1)

כי מי שיש לו מנה הוא מראה את עצמו במלבושי כבוד ובתים ספונים וחשובים כאילו היו לו כמה אלפים ומגרים האומות בעצמם ועוברים על מה שנאמר פנו לכם צפונה. ומנהג זה הוא ברכת בני עמינו והוא המסבב את כל התלאה אשר מצאתנו. והמשכילים יבינו ליקח מוסר.

(6)

'ולא שמע ה' בקולכם' - 'שתם תפילתי'

ותשבו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' בקולכם ולא האזין אליכם (א, מה)

(8)

הבכיה הזו נמשכת מחטא המרגלים, שהיתה בכיה לדורות דכתיב "ויבכו העם" (במדבר יד, א), וזהו מקור הבכיה שהזכיר הכתוב (עיין ברמב"ן שעמד על זה). ועיין במגילת איכה (ג, ח) דכתיב: "גם כי אזעק ואשוע שתם תפילתי", שבעת החורבן הקב"ה לא שמע לתפילותינו ולא היו מקובלות ועולות לרצון לפניו כלל. ושמעתי ממור"ר מרן הגר"ד הלוי סולובייצ'יק זצ"ל שזהו הטעם שאין אומרים 'תתקבל' בקדיש של ט' באב, משום שבט' באב נאמר בכתוב שאין תפילותינו מקובלות דכתיב "שתם תפילתי". ולכן זהו דינא דוקא בט' באב, ואינו נוגע לבית אבל בעלמא בו יש לומר תתקבל בקדיש (עיין תשובות רע"א תנינא סי' כד). ואמר עוד, דזהו הטעם שאין מתפללים תפילת נעילה בט' באב אף דהוי תענית צבור (ועיין בראשונים שעמדו על זה), דתשעה באב אין קיומו על ידי זעקה ותפלה יתירה כשאר תעניות דתפלה וזעקה הוי מעצם קיום התענית, דבתשעה באב נעלו שערי תפלה מגזה"כ ז"שתם תפילתי", והיות שתפילת נעילה היא תפילה יתירה בכל תענית שתתקבלנה תפלות היום, חייב זה נפקע בתשעה באב. ובשנ"ע או"ח ס' תקנט סעי' ד' (בהגהה) נפסק: "אין אומרים תחנון בת"ב ואין נופלים על פניהם משום דמיקרי מועד", עכ"ל, ומור"ר אמר דגם זה הוא משום גזה"כ דשתם תפילתי, ולכן הוסיף הרמ"א גם הדין דאין אומרים סליחות. ועיין בב"י שהביא טעם זה מהכלבו.

דרכי א"ת

6

11

12

ולכאורה איכא נפק"מ מזה אי אומרין תחנון במנחה ערב תשעה באב. דאי הוי משום דאיקרי מועד, אין לומר תחנון גם במנחה שקודם ת"ב וכדפסק בשו"ע (או"ח סי' תקנד סעי' יב), אבל אי הוי משום דכתיב שתם תפילתי ולכן אין אומרים תחנון דהוא חלק נוסף מקיום התפלה, הרי שזהו דין דוקא בת"ב עצמו ואינו נוגע למנחה דערב ת"ב.

24

ונראה שאת הענין והדין דשתם תפילתי דט' באב נוכל ללמוד גם מן הכתוב: 'ותשבו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' בקולכם', - הבכיה לפני ה' לא נענתה והקב"ה לא שמע לתפלות וצעקות בני ישראל במדבר אחר חטא המרגלים שהיה בט"ב, והרי זה סימן לדורות בענין קבלת התפילה ביום זה.

(3)

(9)
סע

ובביאור יסוד הדבר נראה, דהנה הא דט' באב נקרא 'מועד', הוא משום דכיון דהוכפלו בו הצרות, ונחרב בית ראשון ושני באותו יום, אולם אע"פ שנראה מזה צורך וטעם לחומרת התענית (ולכן מתענין בו לילו כיומו, וכן החמשה ענויים נוהגים בט' באב כביוה"כ), המבט הנכון הוא, דהא גופא שהוכפלו בו הצרות מראה שהחורבן והצרות שקרו בט' באב אינן משום שהברית בינינו לקב"ה נפסקה, אלא אדרבה, זה שהקב"ה מעניש אותנו פעם אחר פעם באותו יום מראה שהברית קיימת והיחס לקב"ה במקומו עומד, אלא ש"כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך". ולכן אומרים 'נחם' בט' באב, ושבת אחר ט' באב הוי שבת נחמו, כיון שעצם הצרות מראות על היסוד לגאולה ישועה ונחמה.

ס

ועיין בבית הלוי (פ' ויצא) שכתב כעין דברינו אלה, וז"ל: "בגמ' דחגיגה איתא (ה, ב) דאחוי לי ההוא צדוקי לר' יהושע בן חנינא עמא דאהדרינהו מריה לאנפיה מינה, אחוי ליה עוד ידו נטויה עלינו. והקשה שם המהרש"א דהרי הך קרא כתיב גבי פורעניות, בכל זאת לא שב אפן, ועוד ידו נטויה. דהטור כתב בחושן משפט דאבידה מדעת הוא הפקר, ואם הניח כיסו ברה"ר נעשה הפקר וכל מי שירצה יכול לזכות בו. ויש לחלק בין מניח כיס ברה"ר לבעה"ב הזורק כלי מראש גגו, דמבואר להדיא במסכת ב"ק (ס"ו) דלא נעשה הפקר מדשקיל וטרי שם בבא אחר ושברו אם חייב או לא. והחילוק הוא דבמניח כיסו ברה"ר ולא איכפת ליה כלל מה שיהיה בו, הוא דס"ל להטור דהוא הפקר, אבל בזורק כליו לשוברם דיש לו בזה כונה ורצון לשוברו, פל זמן שלא נשברו, הם שלו עדיין. וזהו דהצדוקי אמר לו, עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מיניה דכבר סילק השי"ת רשותו מהם ואינם שוב שלו כלל. רק זה היה אם הקב"ה משלחם מא"י ולא איכפת ליה ממה שיעשו הכשדים בהם, והשיב לו ריב"ח, עוד ידו נטויה עלינו, דשלחם לשם בכונה מיוחדת שיסבלו שם יסורים, והוי כמו זורק כליו לשוברם דהם שלו עדיין, עכ"ל.

11

16

17

(4)